

نظریه پیشرفت سیاسی در اندیشه آیت الله خامنه‌ای

منصور میراحمدی^۱، محمدعلی نظری^۲

تاریخ پذیرش: 1400/01/24

تاریخ دریافت: 1400/11/07

چکیده:

یکی از دل‌مشغولی‌های عمده کارگزاران هر حکومتی پیشرفت و بهبود حکمرانی در حوزه اجتماع و سیاست است، در طول چند قرن گذشته مکاتب گوناگون سعی کرده‌اند با توجه به مبانی اندیشه‌ای و شرایط سیاسی و اجتماعی خود به آن پاسخ داده و راهبردهایی برای رسیدن به آن تعیین نمایند. ایران در طول دو سده گذشته که در مسیر پیشرفت قرار گرفته و دارای تجربیاتی موفق و ناموفق در این عرصه بوده است. بعد از انقلاب اسلامی ایران سعی شد که برنامه‌های پیشرفت برخلاف گذشته غیر تجویزی و برآمده از نیازها، آرمان‌های انقلاب اسلامی و منافع ملی تدوین گردد. این پژوهش بر اساس نظریه داده بنیاد سعی دارد به این سؤال پاسخ دهد که نظریه پیشرفت سیاسی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای چگونه قابل تبیین است؟

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نظریه پیشرفت سیاسی بر اساس مبانی معرفت‌شناختانه و زمینه‌های سیاسی و اجتماعی در طول تحقق یک فرایند بلندمدت مبتنی بر گفت‌وگو، مدیریت مکتب، فرهنگ و هویت و عقلانیت است که منتج به نظام سیاسی کارآمد و ایجاد یک جامعه متحول می‌شود، نظام سیاسی کارآمد مبتنی بر عدالت محوری، شایسته‌سالاری، پاسخگویی و نظارت و جامعه تحول‌خواه مبتنی بر آزادی و برابری سیاسی و اجتماعی، اعتقادی، وجود احزاب، و سازمان‌های غیردولتی، معنویت و اخلاق محوری است؛ موانع تحقق پیشرفت سیاسی به دودسته ساختاری و رفتاری تقسیم می‌شود، هدف پیشرفت سیاسی دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی است.

واژگان اصلی: پیشرفت سیاسی، آیت‌الله خامنه‌ای، مبانی، فرایند، پیامدها

این مقاله با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فن‌آوران نهاد ریاست جمهوری تالیف شده است.

m_mirahmadi@sbu.ac.ir

1. هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

m.a.nazary@gmail.com

2. پژوهشگر پست دکتری دانشگاه شهید بهشتی - مدرس دانشگاه کاشان، ایران

بیان مسأله:

یکی از پیشرفت‌ناظر بر اهدافی است که تحقق آن می‌تواند به کاهش شکاف میان نهادهای سیاسی با سایر نهادها در اقتصاد و جامعه منجر شود و از این طریق راه ترقی، پیشرفت و رفاه همگانی هموار شد. این امر به دگرذیسی و پیوستگی هرچه بیشتر نهادهای دولتی و اجتماعی یاری می‌رساند. پیشرفت می‌تواند به پر کردن شکاف‌های منطقه‌ای، مذهبی، کاستی، زبانی و به افزایش ظرفیت نظام برای پاسخگویی مناسب‌تر نسبت به تقاضاهای فزاینده جامعه یاری رساند. پیشرفت سیاسی نیازمند توجه به الگوهای بومی و مبتنی بر شرایط جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی هر کشوری است. عدم پیشرفت سیاسی در ایران شامل موانع تاریخی، ساختاری ساختار قدرت سیاسی - شکاف‌ها و چندپارگی‌های اجتماعی و فرهنگی (سنت و تجدد) و فرهنگ سیاسی به‌ویژه فرهنگ سیاسی گروه حاکمه، ضعف جامعه مدنی و حاکمیت دولت تحصیلدار و ... بوده است. مسئله اصلی در این پژوهش استنتاج نظریه پیشرفت سیاسی براساس آرا و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و ارائه الگوی عملی پیشرفت سیاسی است، از این رو پژوهش حاضر سعی دارد بر اساس نظریه داده بنیاد و روش استنتاجی به واکاوی قانون اساسی، اندیشه رهبران انقلاب به‌خصوص آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته و به ترسیم و تبیین نظریه پیشرفت سیاسی بپردازد و ضمن بررسی مبانی پیشرفت سیاسی، مؤلفه‌های پیشرفت سیاسی را تبیین نموده و با ارائه الگو، موانع تحقق آن را مشخص نماید.

ادبیات آکادمیک علم سیاست در ایران تمایزی میان توسعه و پیشرفت قائل نیست، اما با توجه به اینکه هدف این پژوهش استخراج نظریه پیشرفت سیاسی بر اساس آرا و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای برای دستیابی به یک الگوی عملی است، بر این اساس، این پژوهش نظر آیت‌الله خامنه‌ای بین دو مفهوم توسعه و پیشرفت تمایز قائل شده است، به‌گونه‌ای که توسعه سیاسی به‌عنوان مفهومی غربی و پیشرفت به‌عنوان مفهومی بومی مورد تأکید قرار می‌گیرد، آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است: توسعه دارای بار سیاسی متعارف غربی است، اما پیشرفت واژه بومی است و دارای بار معنای مخصوص است،

مانند به کار بردن واژه استکبار به‌جای امپریالیسم در ادبیات انقلاب اسلامی^۱. در ادبیات سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای پیشرفت به معنای بهتر شدن، حرکت به سمت هدف،^۲ پر کردن نقاط خلأ به بهترین وجه^۳ پیشرفت فکری، بهبود در وضعیت فکری، در عرصه علم، عرصه زندگی، معنویت،^۴ رشد ابعاد مادی و معنوی^۵ پیشرفت سیاسی به معنای درک سیاسی، قدرت تحلیل سیاسی، مسئولیت‌پذیری، عزم، اراده ملی،^۶ پیشرفت در همه ابعاد فرهنگی، اخلاقی، قوانین، نظام آموزشی^۷ و... مورد تأکید است.

1-سؤال

- نظریه پیشرفت سیاسی در آراء و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای چگونه قابل تبیین است؟

2- فرضیه:

نظریه پیشرفت سیاسی فرایندی ناظر بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس مبانی معرفت شناختانه و زمینه‌های سیاسی و اجتماعی در طول تحقق یک فرایند بلندمدت مبتنی بر گفت‌وگو، مدیریت مکتب، فرهنگ و هویت و عقلانیت است که منتج به نظام سیاسی کارآمد و ایجاد یک جامعه تحول می‌شود، نظام سیاسی کارآمد مبتنی بر عدالت محوری، شایسته‌سالاری، پاسخگویی و نظارت و جامعه تحول‌خواه مبتنی بر آزادی و برابری سیاسی و اجتماعی، اعتقادی، وجود احزاب، و

¹ آیت‌الله خامنه‌ای، سخرانی، نشست اندیشه‌های راهبردی، 1389/9/10.

² آیت‌الله خامنه‌ای، دیدار با وزیر و مسدولان وزارت کشور و استانداران، 1370/9/27

³ آیت‌الله خامنه‌ای، در دیدار دانشجویان، بسیجی 1384/3/5

⁴ آیت‌الله خامنه‌ای، سخرانی، نشست اندیشه‌های راهبردی، 1389/9/10.

⁵ آیت‌الله خامنه‌ای در سخرانی، نشست اندیشه‌های راهبردی، 1389/9/10.

⁶ در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت علی ابن موسی الرضا 1388/1/1

⁷ خطبه‌های نماز جمعه تهران، 1379/2/23

سازمان‌های غیردولتی، معنویت و اخلاق محوری است؛ موانع تحقق پیشرفت سیاسی به دودسته ساختاری و رفتاری تقسیم می‌شود، هدف پیشرفت سیاسی دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی است.

3- چارچوب مفهومی و روش تحقیق

تحقیقات کیفی، برخلاف پژوهش‌های کمی که مبتنی بر یک چارچوب نظری جهت نظریه آزمایی هستند، از چهارچوب مفهومی استفاده می‌کنند. چهارچوب مفهومی مجموعه مفاهیم به هم مرتبطی را شامل می‌شود که بر مفاهیم عمده مورد مطالعه تمرکز دارد و آن‌ها را در قالب یک نظام منسجم و مرتبط معنایی به همدیگر پیوند می‌دهد. در رویکرد نسل دومی محققان نظریه‌پردازی داده بنیاد بر استفاده از تئوری در تحقیق تأکید شده است در تعریف حساسیت نظری بیان می‌داند که سطح حساسیت نظری یک پژوهشگر بازتابی از سابقه ذهنی و فکری محقق است. این پژوهش قصد دارد به تبیین نظریه پیشرفت سیاسی در قالب چارچوب نظریه‌گردد تئوری پردازد.

نظریه داده بنیاد، شیوه‌ای از پژوهش کیفی است که در آن، با استفاده از دسته‌ای از داده‌ها، نظریه‌ای تکوین می‌یابد. هدف نظریه‌پردازی داده بنیاد تولید نظریه است. این تئوری برخلاف فرایند پژوهش خطی، به‌جای پیش‌فرض‌های نظری به داده‌ها و میدان مورد مطالعه اولویت می‌دهد (فراست خواه، 1398: 78). به‌صورتی که نظریه‌ها از طریق کار روی داده‌ها و در میدان کشف و صورت‌بندی شوند (فلیک، 1395: 42)

در این چارچوب پژوهشگر به‌جای این‌که مطالعه خود را با نظریه از پیش تصور شده‌ای آغاز کند، کار را با یک حوزه مطالعاتی خاص شروع کرده، اجازه می‌دهد که نظریه از دل داده‌ها پدیدار شود. نظریه برگرفته از داده‌ها نسبت به نظریه‌ای که حاصل جمع آمدن یک سلسله مفاهیم بر اساس تجربه یا تأملات صرف است، با احتمال بیشتری می‌تواند نمایانگر واقعیت باشد و از آنجاکه نظریه‌های زمینه‌ای از داده‌ها استخراج می‌شوند، می‌توانند با ایجاد بصیرت و ادراک عمیق‌تر، رهنمود مطمئنی برای عمل باشند.

این نظریه زمینه‌ای را فراهم کرده است که نظریه‌ها، مفاهیم، فرضیه‌ها و قضایا را به‌جای استخراج از پیش فرض‌های قبلی سایر پژوهش‌ها یا چارچوب‌های نظری موجود، به‌طور مستقیم از داده‌ها کشف کند و آن را موجودیتی پیوسته در حال تکوین تلقی کند (فراست خواه 1398: 25). مراحل راهبردی نظریه‌پردازی داده بنیاد شامل 1- جمع‌آوری داده‌ها، 2- کدگذاری داده‌ها، 3- تعریف و مقوله‌بندی داده‌ها، 4- ارتباط گذاشتن سؤالات با داده‌ها، 5- استمرار مراحل مذکور به حد کافی و 6- توسعه

نظریه می‌شود (ربانی، 1395: 108).

کدگذاری داده‌های جمع‌آوری شده، یکی از مهم‌ترین مراحل در مفهوم‌پردازی است، با کدگذاری داده‌های خام، محققان معانی ویژه‌ای را به بخش مهمی از داده‌ها اختصاص می‌دهند و این مسئله مهمی است، کدگذاری داده‌ها محقق را قادر می‌سازد مقوله مرکزی و مقوله اصلی را شناسایی کنند، اشتراوس کدگذاری را به سه نوع کدگذاری باز، محوری و انتخابی تقسیم می‌کند.

انواع کدگذاری و ویژگی‌های کدگذاری	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
اهداف	خرد کردن مفهوم: واحد اساسی در تحلیل نظریه داده بنیاد	ایجاد روابط احتمالی بین مقولات در ارتباط با پدیده	یکپارچگی و توسعه داده بنیاد
ویژگی‌های تحلیل	1- یادداشت‌های مصاحبه، یک عبارت، یک پاراگراف، 2- یادداشت‌های زمینه‌ای: مشاهده، وقایع ضمنی و..	شرایط که پدیده از آن برخاسته و زمینه‌ای که مفهوم مدنظر را در برگرفته	یکپارچه کردن مقولات متعدد برای شکل‌گیری نظریه داده بنیاد
فرایند کدگذاری	برچسب‌زنی - مقوله‌بندی نام‌گذاری مقولات مفهوم‌پردازی - تعیین خصوصیات	ایجاد روابط بین مقولات اصلی و خرده مقولات (ارتباط در سطح بعدی بین مفاهیم)	1- مشخص کردن مقوله مرکزی به‌عنوان ایده محوری تحقیق یافتن فصل مشترک بین مقولات مهم در تحقیق

رویه‌های کدگذاری در فرایند تحلیل داده: (ربانی، 1395: 111).

■ مراحل انجام پژوهش و به کارگیری روش

نخستین مرحله برای دستیابی به نظریه پیشرفت سیاسی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای کدبندی باز بود، کدبندی باز از منظر واحد تحلیل می‌تواند به صورت سطر به سطر، عبارت به عبارت یا پاراگراف به پاراگراف باشد، در این پژوهش این کار تلفیقی از واحدهای تحلیل‌های مختلف بوده است، باید توجه داشت باید به مرحله از اشباع از معنا و مفهوم دست پیدا کنیم. در کدبندی اولیه بر اساس مفهوم مندرج در عبارات، به آن یک کد اولیه الصاق شده است، مفاهیم یا کدهای به دست آمده در این مرحله سنگ بنای مقوله‌های عمده بعدی و نیز اجزای اصلی الگوی در حال ظهور را شکل می‌دهند.

در کدبندی سطح دوم با متمرکز به استفاده از معنادارترین کدها توجه شده است، در این مرحله ضمن مراجعه به کدهای اولیه و مقایسه آنان، کد مشابه و مشترک را در قالب یک کد متمرکز یا سطح دوم قرار داده شد، از آنجایی که مبنای کار سخنان آیت‌الله خامنه‌ای بوده است، به سایت مقام معظم رهبری (خامنه‌ای. آی آر) مراجعه شد، با توجه به اینکه اماکن جستجوی کلمه به کلمه در همه سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای وجود داشت، ابتدا جستجو درباره واژه‌ها شروع شد، هزاران عبارت مطالعه شد و پاراگراف‌هایی که مربوط به نظریه پیشرفت سیاسی یادداشت شد. پس از دسته‌بندی مفاهیم و کدهای اولیه ابعاد هر مقوله استخراج شد. پس از کدگذاری باز، که مشتمل بر کدبندی اولیه و کدبندی متمرکز بود، کدهای متمرکز با یکدیگر در ذیل یک کد محوری قرار داده شده است، لازم به ذکر است که برای کدگذاری باز و کدگذاری محوری جداولی تهیه گردید که به لحاظ گستردگی آن و حجیم بودن آنان ارائه نشده است تنها نمونه‌ای از آن ارائه می‌گردد.

کدگذاری باز		کدگذاری انتخابی
محوری		محوری
عقلانیت	عدالت با عقلانیت و معنویت درهم تنیده شده است.	باهم بودگی
	عدم پیوستگی عقلانیت، عدالت و معنویت موجب انحراف خواهد شد.	
	معنویت، عقلانیت و عدالت سه بعد اصلی مکتب امام است.	

		اسلام انقلاب، اسلام معنویت، عقلانیت و عدالت است.
	دین محوری	عقلانیت امام نشاءت گرفته از متن دین بود.
		تفکرات شیعه، عقلانی است.
عدالت خواهی		در عدالت، عقلانیت شرط اول است.
		عدالت فاقد عقلانیت به ضد خودش تبدیل می‌شود.
		در اجرای درست عدالت به عقلانیت نیاز است.
مردم‌سالاری دین		انتخاب مردم‌سالاری بارزترین نمونه عقلانیت امام بود.
		تزریق روح اعتماد به نفس در ملت یکی از نموده‌های عقلانیت مکتب امام است.
		تدوین قانون اساسی توسط منتخبان ملت، مظهر عقلانیت امام خمینی (ره) بود.

■ نظریه پیشرفت سیاسی در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان نظریه‌پرداز، رهبر حکومت اسلامی و مفسر اصلی قانون اساسی مورد توجه و تأکید است، تبیین و پردازش مبانی، مؤلفه‌ها و موانع پیشرفت سیاسی از نگاه ایشان با توجه به پشتوانه علمی و تجربه سیاسی شان می‌تواند بسیاری از خلأ موجود در حوزه پیشرفت سیاسی را پر نماید. هرچند در ادبیات سیاسی و علمی پیشرفت شامل بهبود وضعیت اقتصادی است و توسعه همه‌جانبه است و دارای ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و... است؛ اما پیشرفت سیاسی از واژگان ابداعی آیت‌الله خامنه‌ای است. آیت‌الله خامنه‌ای پیشرفت را معنای کامل‌تر از توسعه دانسته است، زیرا توسعه تنها به رشد و گسترش اشاره دارد، ولی پیشرفت مفاهیم و متغیرهای گوناگونی را در برمی‌گیرد. آیت‌الله خامنه‌ای دیدگاه سیستمی به پیشرفت سیاسی دارند به عبارتی لازمه دستیابی به

پیشرفت سیاسی تلاش برای تحقق پیشرفت در سایر حوزه‌ها است.^۱ وی پیشرفت را پدیده‌ای فراگیر، همه‌جانبه، ذوابعاد دانسته است، پیشرفت در وحدت و انسجام ملی، پیشرفت در رفاه عمومی، پیشرفت در درک سیاسی، قدرت تحلیل سیاسی، مسئولیت‌پذیری، عزم و اراده‌ی ملی است.^{۲-۳} لازمه‌ی تحقق پیشرفت سیاسی و رسوخ آن در میان نخبگان، گفتمان‌سازی آن در جامعه است. طراحی الگوی پیشرفت در واقع ارائه‌ی محصول انقلاب اسلامی و طراحی یک تمدن جدید و پیشرفته در همه‌ی عرصه‌ها بر مبنای تفکر و اندیشه‌ی اسلام است که لازمه آن افق بلندمدت و همراه با افزایش عمق باید باشد^۴ و پیشرفت سیاسی را الگویی پویا و تحول‌پذیر دانسته که باید خود را با تحولات جهان به‌روز کند^۵ آیت‌الله خامنه‌ای الگوی مطلوب و آرمانی پیشرفت را برآمده الگوی اسلامی و ایرانی که منتج از هدایت اسلام، نیازها و سنت‌های ایرانی، مستقل است تعریف و^۶ دستیابی به الگوی پیشرفت را بر اساس فرهنگ، هویت، برنامه‌ریزی‌ها، اولویت‌ها، تقدم‌ها، برنامه‌ها، زمان‌بندی‌ها، سرمایه‌گذاری‌های دانسته است.^۷ پیشرفت سیاسی در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای ملازم با آزادی اندیشه^۸ ساخت اجتماعی جامعه اسلامی مبتنی بر توحید،^۹ جامعه امامت محور؛^{۱۰} جامعه

^۱ بیانات در دیدار کارگران نمونه سراسر کشور ۰۸/۰۲/۱۳۸۹

^۲ بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا 1379/9/23

^۳ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۲۳/۰۲/۱۳۷۹

^۴ دیدار اعضای شورای عالی مرکز طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با رهبر انقلاب ۱۴/۱۲/۱۳۹۱

^۵ بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

^۶ بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها ۱۵/۰۵/۱۳۹۲

^۷ همایش بیداری اسلامی، سالن سران، 1393، همراه با تلخیص و تشریح

^۸ بیانات در خطبه نماز جمعه، ۱۳۵۹/۱۱/۱۰ و در دیدار با نویسندگان نشریات دانشجویی ۱۳۷۷/۱۲/۴ و خطبه نماز جمعه ۱۳۶۰/۴/۵.

^۹ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۶/۲۱ و بیانات در سخن امام رضا علیه السلام، ۱۳۶۱/۱/۳.

^{۱۰} بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله، ۱۳۷۵/۳/۲۰ و بیانات در و بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۶۱/۱۰/۱۰ و در دوره غیبت به تالی تلو امام معتقدند: «ما اگر بخواهیم

هدایت محور؛^۱ عدالت محوری؛^۲ جامعه‌ای فرهنگی؛^۳ معنویت‌گرایی؛^۴ اخلاق محوری؛^۵ اعتقاد به اصل جهاد و مبارزه؛^۶ پذیرش نقش و جایگاه مردم؛^۷ احترام به انسان‌ها؛^۸ تکامل‌گرایی؛^۹ ابزار بودن اقتصاد؛^{۱۰} تخصص‌گرایی؛^{۱۱} قانون‌گرا؛^{۱۲} رفتار عالمانه در اداره جامعه اسلامی؛^{۱۳} عدم تناقض در اندیشه و عمل؛^{۱۴} مشروعیت الهی - مردمی، تأکید بر نقش تأسیسی، مشارکتی، نظارتی مردم در

موحد باشیم باید در جامعه ای زندگی کنیم که احکام خدا در آن جامعه اجرا بشود و در رأس آن جامعه هم یک فقیه، یک دین شناس آن هم عادل، عامل، فقیه، ذکی، عارف بالله، یک چنین کسی باشد» (بیانات در جمع علمای شیعه و سنی ایرانشهر، ۱۳۶۵/۲/۹).

^۱ بیانات در کانون توحید پیرامون مسئله نبوت، ۱۳۶۵/۸/۱۰.

^۲ جلسه پرسش و پاسخ در دانشگاه تهران، ۱۳۶۴/۹/۱۳ و در دیدار هیئت دولت ۱۳۷۲/۶/۳ و در خطبه های نماز جمعه تهران ۱۳۶۷/۴/۳۱ و ۱۳۶۰/۱/۷ و در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام ۱۳۶۸/۱۱/۹ و در دیدار دانشجویان ۱۳۸۱/۹/۷.

^۳ بیانات در مراسم دیدار وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱/۹/۴.

^۴ بیانات در دیدار پاسداران به مناسبت روز پاسدار ۱۳۸۱/۷/۱۷ و در خطبه نماز جمعه ۱۳۶۲/۶/۲۱.

^۵ بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۳/۹/۹.

^۶ پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳۷۰/۳/۲۶.

^۷ بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۳/۲۷ و در خطبه نماز جمعه ۱۳۶۲/۵/۱۴.

^۸ بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۱/۱۰/۱۰.

^۹ مصاحبه با گروه ورزش و مردم تلویزیون، ۱۳۶۰/۱۲/۶ و در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۸/۶.

^{۱۰} بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۶/۸/۱۵.

^{۱۱} سیدعلی خامنه ای؛ رسالت انقلابی نسل جوان روحانی؛ ص ۲۵.

^{۱۲} بیانات در رابطه با پرتوی از قرآن، ۱۳۶۲/۹/۲۵.

^{۱۳} بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۸/۶.

^{۱۴} بیانات در دیدار عمومی، ۱۳۷۵/۷/۱۸.

حکمرانی، برقراری عدالت و برابری متوازن، اثربخشی دولت، کیفی بودن قوانین و مقررات، حاکمیت قانون، مهار فساد، تعلیم و تزکیه الهی مردم، علم و تقوی، اقامه‌ی قسط، اجرای عدالت، تربیت ملت و پیشرفت مادی و معنوی ملت و به تکامل رساندن کشور¹، روح انقلابی، روح ابتکار و نوآوری²، عشق به معنویت و ارتباط با خدا³ نظام سیاسی مبتنی بر قدرت، صلابت، تمکن مادی و معنوی، آزادی حقیقی از قید همه اسارت‌ها⁴، نظامی باعزت و قدرت، ثروت، رفاه، مجاهدت فی سبیل الله⁵، صیوررت و تحول، عدم استحاله افراد است.⁶

¹ بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۳۱/۰۶/۱۳۸۳

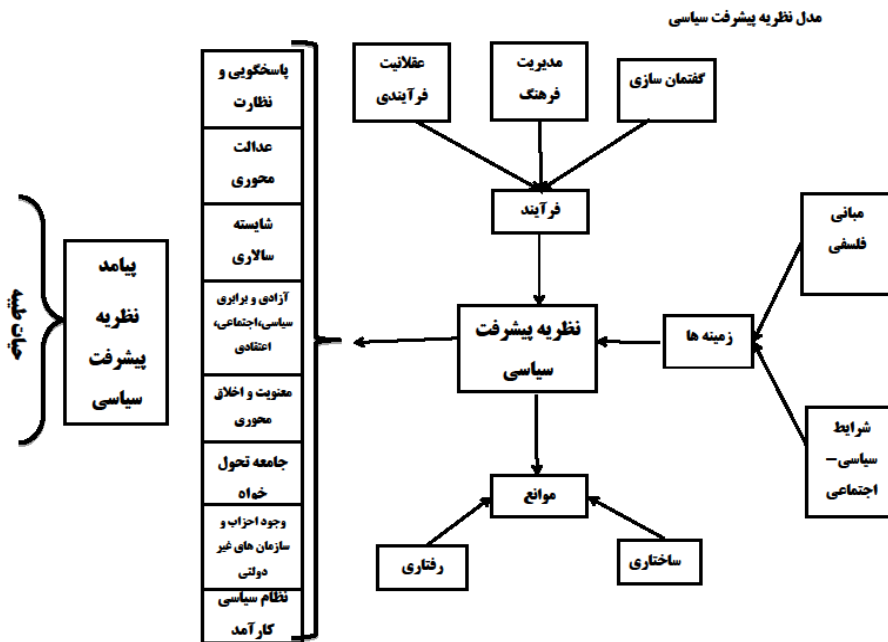
² بیانات در مراسم نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی ۱۴/۰۳/۱۳۸۷

³ بیانات در دیدار دانشگاهیان سمنان ۱۸/۰۸/۱۳۸۵

⁴ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۲۶/۲/۱۳۶۵.

⁵ بیانات در دیدار پاسداران به مناسبت روز پاسدار، ۱۳۸۱/۷/۱۷.

⁶ بیانات در دیدار با اعضای شورای مرکزی و مسئولان کمیته امداد امام خمینی رحمه الله.

نظریه پیشرفت سیاسی در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

■ مبانی فلسفی پیشرفت سیاسی

در فلسفه تفکری هر اندیشمند یا فیلسوف نظامی معنادار از کنشگران و ساختارها وجود دارد. «همچنان که بخش وسیعی از فلسفه سیاسی، مباحث هنجاری راجع به جامعه مطلوب سیاسی و ارزش‌های حاکم بر آن است. نحوه معرفت ما نسبت به این ارزش‌ها و میزان اعتبار و حقیقت این ارزش‌ها نیز بحثی معرفت‌شناختی است. بنابراین، بحث در سرشت معرفت سیاسی و منابع و محدودیت‌ها و نحوه توجیه آن، درون‌مایه فلسفی را تشکیل می‌دهد (واعظی، 1388: 10).

در مبانی فلسفی اندیشه رهبران انقلاب معطوف به حکومت اسلامی و حاکمیت ارزش‌ها، اصول و مبانی سیاسی آن در زندگی اجتماعی - سیاسی ایرانیان است. اهمیت و ارزش این امر تا بدان جاست که تشکیل حکومت یک وظیفه بر عهده‌ی نظام سیاسی محسوب می‌شود که ملزم به کشش سیاسی در جهت تحقق آن است. این وظیفه مقدم بر تمامی احکام اولیه و ثانویه، همچون نماز و روزه و زکات، است.

آیت‌الله خامنه‌ای در نقش اعتقاد توحیدی بر انسان‌ها به دو نوع تأثیر سازنده توحید اشاره می‌کند: سازندگی اجتماعی؛ سازندگی فردی؛ و در مورد قسم دوم می‌فرمایند: تأثیرات این عقیده در روان و روحیه‌ی فرد گرویده نیز از شگفت‌آورترین ابعاد این اصل بنیانی دین است... انسان گرویده به توحید تحت تأثیر این عقیده از ویژگی‌های مهمی برخوردار است که امید بی‌پایان، شور و تلاش خستگی‌ناپذیر، آسیب‌ناپذیری از ترس و طمع، وسعت دید و نظرگاه، جهت‌گیری درست و مشخص و... بخشی از آن را تشکیل می‌دهد.^۱

در نگاه به مبانی فلسفی تعریف جایگاه انسان قابل توجه است، آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس آموزه‌های اسلامی انسان را در مقابل خدا قرار نمی‌دهد، بلکه آن را گل سرسبد مخلوقات الهی می‌داند،^۲ موجودی بی‌نهایت است^۳ که عوامل بی‌نهایتی هم بر روی آن مؤثر است.^۴ انسان مجموعه‌ای از استعدادها و خصلت‌هاست.^۵ انسان بزرگ‌تر از این عرض و طول محدود و تمتعات کوچک و حقیر است.^۶ «انسان یعنی همان موجود ارجمند و باارزشی و همه این دستگاه، آسمان‌ها و طبیعت و زمین و دریاها و این گردش و این قوانین برای اوست مال اوست»^۷ و در تسخیر اوست.^۸ انسان برگزیده

^۱ همان.

^۲ سیدعلی خامنه‌ای، تفسیر سوره تغابن، ۱۳۶۲/۸/۵.

^۳ بیانات در سومین روز از هفته بسیج در استادیوم آزادی، ۱۳۶۳/۹/۵.

^۴ بیانات در دیدار با مسئولان بنیاد شهید، ۱۳۶۰/۱۱/۵.

^۵ تفسیر قرآن سوره جمعه آیه دوم و... (۱۳۶۳).

^۶ بیانات در دیدار با رزمندگان و بسیجیان بندرعباس، ۱۳۷۶/۱۱/۳۰.

^۷ بیانات در دیدار با اعضای سمینار پزشکی، ۱۳۶۴/۲/۶.

^۸ ایشان با عنایت به آیه قرآن می‌فرماید: «سخر لکم ما فی السموات و ما فی الأرض؛ همه اینها مسخر شماست یعنی چه؟ یعنی بالقوه مسخر شماست؛ الان بالفعل که جناب عالی مسخر همه شان هستید... جوری عوالم وجود و کائنات ساخته شده اند که همه مسخر شماست» (بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام ۱۳۷۹/۹/۱۲).

که با مجاهدت بر ضعف‌های خودش فائق می‌آید می‌تواند از فرشته هم بالاتر باشد.^۱ آیت‌الله خامنه‌ای انسان را دارای ویژگی‌های مبنایی زیر می‌باشد: انسان فی‌نفسه حرمت دارد،^۲ انسان مورد تکریم الهی است،^۳ انسان خود بنیاد نیست؛ به راهنما و بعثت انبیا نیاز دارد،^۴ کمال انسان با تخلق به اخلاق الهی است،^۵ انسان منشأ قدرت‌های مادی و معنوی است،^۶ ایمان به خدا به انسان قدرت می‌دهد،^۷ انسان نیازمند تعلیم، تزکیه و تربیت الهی است،^۸ فطرت انسانی در عهد الست باخدا پیمان عبودیت بسته است،^۹ سنت الهی در تدبیر هستی در راستای سعادت انسان است،^{۱۰} کمال انسان در دستیابی به هر دو بعد مادی و معنوی است،^{۱۱} اسلام مطابق با همه نیازهای انسان طراحی شده

^۱ بیانات در دیدار با مسئولان حفاظت و اطلاعات نیروهای نظامی وزارت دفاع، ۱۳۶۴/۱۱/۵.

^۲ بیانات در خطبه نماز جمعه ۱۳۶۲/۶/۱۱ و نماز جمعه تهران ۱۳۶۱/۱۰/۱۰.

^۳ بیانات در جمع دانش‌آموختگان دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۷۷/۶/۱۲ و در دیدار اعضای دفتر همکاری حوزه و دانشگاه ۱۳۶۱/۱۰/۲.

^۴ بیانات در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی و میهمانان خارجی شرکت کننده در مراسم دهه فجر، در سالروز عید سعید مبعث ۱۳۷۰/۱۱/۱۳.

^۵ بیانات در دیدار با کارگزاران نظام در عید سعید مبعث ۱۳۷۵/۹/۱۹.

^۶ بیانات در اجتماع مردم بجنورد، ۱۳۶۶/۵/۲۵.

^۷ بیانات در تفسیر سوره ملک، ۱۳۶۳/۷/۲۷.

^۸ بیانات در جمع مسئولان امور تربیتی، ۱۳۷۸/۱۲/۷.

^۹ بیانات در خطبه نماز جمعه، ۱۳۶۱/۹/۱۲.

^{۱۰} بیانات در دیدار با فرماندهان و مسئولان پایگاه مقاومت استان تهران، ۱۳۶۶/۴/۲۳.

^{۱۱} بیانات در اجتماع بزرگ مردم مشهد و زائران حضرت رضا علیه السلام، ۱۳۷۰/۱/۲۹.

است،¹ سرشت پاک انسانی در معرض آسیب و سقوط²، انحراف، خود فراموشی، جهل، تجاوزگری، از خود بیگانگی، فساد، هواپرستی، درنده‌خویی است. آیین نوع نگاه به انسان شکل‌دهنده به نوع پیشرفت سیاسی است.

1- شرایط سیاسی و اجتماعی

انقلاب اسلامی ایران موجب تغییر و تحولات سیاسی در ایران شده است، انقلاب فی‌الغالب به تغییر ناگهانی و قهرآمیز نظام به وسیله مردم و حاکم شدن ارزش‌های جدید در جامعه می‌انجامد (Oxford 2005:1302). انقلاب پدیده‌ای است که در آن سیاست، اقتصاد، اصول جامعه، نهادها و دولت تغییر می‌کنند و دولتی جدید با ارزش‌های جدید به وجود می‌آید (Plano, 1982:211). انقلاب اسلامی ایران نوعی تحول مفهومی در نظام فکری ایجاد کرد و مردم بر اساس اعتقاد به امامت و تداوم آن و ایمان به مسئولیت عمومی در زمینه ایجاد حاکمیت قوانین و ارزش‌های الهی اقدام کردند (عمید زنجانی، 1384: 15) انقلاب ایران ویژگی متمایز مذهبی داشت و دولتمردان اساس مشروعیت آن را متحول و ساختار و نهادهای جدیدی بجای آن ایجاد کردند (میلانی، 1383: 39 - 40). انقلاب ایران انقلابی فرهنگی بود که قائل به بازیابی هویت دینی و ملی بود، در چنین پارادایمی رهبران انقلاب سعی داشتند تمام مظاهر آن را اسلامی سازند و گفتمانی مبتنی بر اسلام سیاسی را مستقر نمایند. چنین شرایطی رهبران انقلاب را بر آن داشت که به فکر برنامه‌ای بومی برای پیشرفت سیاسی در ایران در نظر بگیرند.

ب: فرایند پیشرفت سیاسی

فرایند سازی در مدل گراند تئوری مجموعه کنش‌هایی را شامل می‌شود که سعی بر ایجاد و ساختن

¹ بیانات در دانشگاه تهران، ۱۳/۹/۱۳۶۴.

² بیانات در جمع دانشجویان قزوین، ۲۶/۹/۱۳۸۲.

³ نماز جمعه تهران ۱۰/۱۱/۱۳۵۹ و نماز جمعه تهران ۱۲/۹/۱۳۶۱ و خطبه‌های نماز جمعه

۱۳۷۶/۹/۲ و سخنرانی در کنفرانس حراره ۱۱/۶/۱۳۶۵ و بیانات در مراسم معرفی سرهنگستاری

فرمانده جدید نیروی هوایی ۱۲/۱۱/۱۳۶۵.

کردن گزاره‌ها باهدف نظریه‌سازی صورت می‌گیرد.

ب- 1- مدیریت فرهنگ و ملزومات آن

آیت‌الله خامنه‌ای به فرهنگ اهمیت بسیاری می‌دهد، فرهنگ ثقل اکبر است^۱. فرهنگ محصول تعریف جمعی از یک جامعه است و خودش مؤثر در همه حرکات و تحولات و تشکیل‌دهنده هویت یک جامعه است^۲. نظارت هوشمندانه، متفکرانه، آگاهانه در مراقبت از هرز روی نیروها و هرز روی علف‌های هرزه، هدایت جامعه به سمت درست، کمک به رشد و ترقی فرهنگ افراد جامعه، عدم ولنگاری و رهاسازی، عدم سختگیری، اعتقاد به نظارت، مدیریت دقت در برنامه‌ریزی و شناخت درست از واقعیات از اهداف مدیریت فرهنگی است^۳. مدیریت فرهنگ ارتباط مستقیم با هویت دارد و معتقد است امروز در بسیاری از کشورهای اسلامی چیزی به نام هویت اسلامی وجود ندارد؛ بلکه مردم مسلمان‌اند، نماز هم می‌خوانند، روزه هم می‌گیرند، شاید زکات هم می‌دهند اما مجموعه‌ی جامعه، هویت اسلامی ندارد؛ یعنی یک شخصیتی، یک حقیقتی قرارگرفته‌ی در مقابل حقیقت کفر و حقیقت طاغوت وجود ندارد^۴. تحمیل فرهنگ غرب بر سایر ملت‌ها و کوچک شمردن فرهنگ‌های مستقل را یک خشونت خاموش و بسیار زیان‌بار تلقی می‌شود^۵.

ب- 2- عقلانیت

یکی از اجزای اصلی فراینده تحقق نظریه پیشرفت سیاسی عقلانیت است، آیت‌الله خامنه‌ای عقلانیت نشأت گرفته از متن دین و از ثمرات اسلام است این تعریف از عقل برخاسته از درون دین کاملاً در راستای تبیین عقلانی از انقلاب اسلامی قابل دفاع و توجیه است. عقلانیت مبتنی بر عناصری همانند باهم بودگی، عدالت‌خواهی، استکبارستیزی، مردم سالاری دینی است.

ج: ابعاد و مولفه‌های پیشرفت سیاسی

^۱ سخنرانی مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳ دی ۱۳۸۴

^۲ سخنرانی مقام معظم رهبری در تاریخ ۸ دی ۸۳

^۳ سخنرانی مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۳ دی ۱۳۸۲

^۴ ۰۷/۰۲/۱۳۹۶ بیانات در دیدار شرکت کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن

^۵ ۰۸/۰۹/۱۳۹۴ نامه رهبر انقلاب اسلامی به عموم جوانان در کشورهای غربی

ج-1- جامعه پویا و تحول‌خواه

جامعه پویا و تحول‌خواه به جامعه اطلاق می‌شود که همیشه به فکر پیشرفت مادی و معنوی است، آیت‌الله خامنه‌ای جامعه تحول‌خواه را در ابعاد گوناگون توصیف می‌کند، تحول درخواست‌ها، تحول هویتی، تحول در مبانی معرفتی و ...¹. برخی از ویژگی‌های جامعه تحول‌خواه شامل موارد زیر می‌گردد

ج-1-1- آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در اجتماع

رابطه آزادی فردی و نظام ولایی به‌عنوان هسته اصلی حق و تکلیف از دیدگاه‌های مختلف قابل بررسی است. اکثر محققان در رابطه با ولایت و آزادی چهار رابطه متصور شده‌اند که ناشی از برداشت آنان از فقه سیاسی است. در دیدگاه اول برای فقها وظیفه اجتماعی - سیاسی قائل نمی‌شوند و اصولاً بحث رابطه آزادی و ولایت طرح نمی‌شود، چراکه ولایت پذیرفته‌نشده است. در دیدگاه دوم و سوم (ولایت در امور حسیه و ولایت در فتوا و قضاوت) نیز چندان ناسازگاری میان آزادی و ولایت پدید نمی‌آید چراکه اولاً در مفهوم ولایت، وجه سیاسی آن برجسته نگردیده است و اختیارات و گستره ولایت نیز محدود به امور خاصی است. در حالی که در دیدگاه چهارم، ناسازگاری زیادی میان این دو مفهوم دیده می‌شود. از دیدگاه چهارم، سه قرائت عمده شکل گرفته است. در این سه قرائت، با توجه به اینکه اولاً وجه سیاسی مفهوم ولایت برجسته می‌شود و ثانیاً گستره ولایت وسیع‌تر طرح می‌گردد؛ ناسازگاری میان آزادی و ولایت جدی‌تر نمایان می‌گردد. با اشاره به مبانی کلامی مختلف به‌عنوان مفروضات قرائت‌های مذکور و تأثیر آن‌ها بر شکل‌گیری قرائت‌ها و دیدگاه‌های مذکور، در بررسی رابطه آزادی و ولایت تلاش طرفداران آن‌ها در حل ناسازگاری و معمای آزادی و ولایت مورد بررسی قرار گرفت (میر احمدی، 1388: شماره 3). در رابطه حدود آزادی شخص در نظام ولایی اندیشمندان اسلامی معتقد هستند آزادی یک فرد تا آنجا اعمال شود که به آزادی دیگران ضربه نزند (2) آزادی‌هایی که محیط را فاسد می‌کند و زمینه‌ها را برای رشد فساد در جامعه آماده می‌کند، این آزادی‌ها هم در نظام اسلامی گرفته می‌شود» (همان 93).

آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است که آزادی در اراده الهی ریشه دارد و قیدوبندهای خارجی و اسارت‌های

¹ سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و یکمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله ۱۴/۰۳/۳۹۹)

اجتماعی عارضی هستند.^۱ آزادی به دلیل اصالت الهی در فطرت^۲ و طبیعت انسانی ریشه دارد و جزء حقوق اساسی همه انسان‌هاست و قابل سلب نیست.^۳ خداوند تأمین این حق فطری را بر انسان‌ها به صورت تشریحی واجب کرده است به طوری که هم بر انسان‌ها واجب است حق آزادی خود را مطالبه و محافظت کنند و هم بر دیگران حرام است که این حق را از سایرین سلب نمایند.^۴ تأمین و تحقق آزادی واقعی انسان تنها در سایه دین امکان‌پذیر است.^۵ اسلام ملازم با آزادی است، به گونه‌ای که هیچ کدام بدون دیگری قابل تصور نیست. اسلام منهای آزادی اسلام واقعی نیست و آزادی در غیر اسلام توهم است.^۶ آزادی از اساسی‌ترین مبانی انتخاب انسان است به طوری که بدون آزاد انتخابی برای انسان در زندگی فردی و اجتماعی باقی نمی‌ماند.^۷ آنچه در دنیای معاصر به نام آزادی مطرح شده، بخش کوچک و تحریف‌شده‌ای از آزادی است.^۸ بنابراین آزادی از نظر ایشان از پدیده‌های مهم، پیچیده و چندضلعی است که باید به صورت واحد ارزش‌گذاری بشود. با این تفاوت که ابعاد درونی آزادی،^۹ بیشتر مورد توجه قرار دارند و بالطبع موانع آزادی درونی از موانع بیرونی تأثیرگذارتر

^۱ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۴/۱/۳۰.

^۲ بیانات در دیدار با دانش‌آموختگان دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷/۶/۱۲.

^۳ بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۸۲/۵/۱۵.

^۴ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۹/۱۴.

^۵ بیانات در دیدار با مبلغین به مناسبت ایام محرم، ۱۳۷۸/۱/۲۳.

^۶ بیانات در دیدار با مدرسان معارف اسلامی آموزش و پرورش، ۱۳۶۱/۶/۱.

^۷ بیانات در دیدار با دانش‌آموختگان دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷/۶/۱۲.

^۸ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۹/۱۴.

^۹ آیت الله خامنه‌ای با استناد به مفهوم آزادی درونی در نصوص دینی تصریح می‌کنند:

«لا یسترقنک الطمع و قد جعلک الله حراً» یعنی ای انسان طمع و آز تو را اسیر نکند، برده نکند، در حالی که خدا تو را آزاد آفریده، آن آزادی که طمع آن را سلب می‌کند و از بین می‌برد این چه جور آزادی است؟ طمع انسانی و آز و حرص انسانی او را اسیر می‌کند. این ضد آزادی است این در مقابل آزادی است. نمی‌شود انسان آزاد باشد آزادی خواه باشد خودش را آزاد بداند، اما اسیر بند طمع باشد. این خودش او را برده خواهد کرد. یا این جمله دیگر «من ترک الشهوات کان

است.^۱ از مصداق‌های این نوع آزادی به آزادی فکری و فرهنگی آزادی از خرافات و جهالت‌ها، آزادی از تعصب‌های جاهلانه و کج‌فکری‌ها^۲ اشاره شده است و آزادی از شر نظام‌ها و سنت‌ها و رویه‌های جاهلی و طاغوتی و تشریفات، تجملات، مواضع طبقاتی نادرست و ضد انسانی، رنگ سیاه‌وسفید، این نژاد و آن نژاد، به دلیل رنگ، خون و شرایط اقلیمی است^۳ و مهم‌ترین آزادی‌های خارجی را هم در قالب آزادی سیاسی، یعنی رها شدن از قیدوبند طاغوت‌ها^۴ و قدرت‌های دیکتاتور و مستبد و فشارهای سیاسی آن‌ها معرفی شده است.^۵

ج-۱-۲- نقش مشارکتی مردم در پیشرفت سیاسی

آیت‌الله خامنه‌ای مشارکت سیاسی را نوعی فعالیت ارادی و داوطلبانه با اهداف و انگیزه‌های الهی است که از طریق آن شهروندان یک جامعه در امور سیاسی - اجتماعی خود بر اساس وظیفه با همدلی و همراهی شرکت می‌کنند و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم^۶ حمایت جویانه^۷ یا رقابت‌آمیز^۸

حرا» آن کسی که شهوت‌های خودش و هوس‌ها و تمایلات نفسانی خودش را رها می‌کند او آزاد و حراست. آن کسی که اسیر شهوات است غرق در تمایلات نفسانی است او چه آزادی دارد؟ این همان نقطه ای است که ملاحظه می‌کنید آزادی از بینش و دیدگاه اسلام را به کلی جدا می‌کند. از آن آزادی که در بینش غرب هست. آنها می‌گویند اگر کسی اسیر تمایلات دل خودش هست و برده هوس‌ها و شهوت‌های خودش هست این را آزاد بگذارید. این آزادی نیست. این اسارت است این بردگی است» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۱۰/۵).

^۱ همان.

^۲ بیانات در دیدار میهمانان داخلی و خارجی مراسم سالگرد حضرت امام رحمه الله، ۱۳۷۸/۳/۱۲.

^۳ بیانات در خطبه نماز جمعه، ۱۳۵۹/۹/۷.

^۴ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۱/۹/۱۲.

^۵ بیانات در دیدار میهمانان داخلی و خارجی مراسم سالگرد حضرت امام رحمه الله، ۱۳۷۸/۳/۱۲.

^۶ خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۸/۱۱/۲۰.

^۷ پیام به ملت شریف ایران، در پایان چهلمین روز ارتحال حضرت امام خمینی رحمه الله، ۱۳۶۸/۴/۲۳.

^۸ پیام به مجمع بزرگ فرماندهان سپاه و بسیج ۱۳۶۸/۶/۲۶.

در شکل دادن به حیات سیاسی و اجتماعی خویش سهم می‌شوند و در واقع مشارکت سیاسی به معنای احساس تعلق به جامعه‌ای،^۱ درگیر شدن، سهم شدن و همکاری در فراگردهای سیاسی که به‌گزینش نوع حکومت، ساختارها و رهبران سیاسی می‌انجامد و سیاست عمومی را تعیین می‌کند یا بر آن اثر می‌گذارد، به‌گونه‌ای که در فرایند اداره جامعه اعم از برنامه‌ریزی، سامان‌دهی، هماهنگی و نظارت در راستای دستیابی به اهداف آن جامعه، حضور مؤثر دارد. از این منظر، مشارکت، فرایند سازمان‌یافته‌ای است که شهروندان در آن به فعالیتی ارادی و داوطلبانه دست می‌زنند.^۲

ج- 1- 3- حقوق اجتماعی و سیاسی زنان

زن و مرد هرکدام یک عنصر از سیستم کلان جامعه و زنان و مردان مجموعه‌های بزرگ‌تر زیرمجموعه آن سیستم کلان هستند. آن‌ها با ویژگی‌های خاصی چون شعور، عاطفه، اراده و عملکرد زنانه نقش اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی متناسب با عناصر یادشده است «از نظر حقوق انسانی، تفاوتی بین زن و مرد نیست، زیرا که هر دو انسان‌اند و زن حق دخالت در سرنوشت خویش را همچون مرد دارد بلکه در بعضی موارد تفاوت‌هایی بین زن و مرد وجود دارد که به حیثیت انسانی آن‌ها ارتباط ندارند.»^۳ در بحث حقوق زنان، امام خمینی معتقد است آزادی شخصی حق اولیه انسان است و حکومت دینی باید آن را تأمین کند. حق زندگی، آزادی در خوردن و آشامیدن، آزادی در رفت‌وآمد و امنیت جانی و شغلی، امنیت مالی و حیثیتی، احقاق حقوق، تساوی زن و مرد در برابر قانون و حق دفاع از خود از جمله مواردی است که امام به آن اشاره می‌کند (متنظر قائم، 1381: 38).

زنان از نظر اسلام، نقش حساسی در بنای جامعه اسلامی دارند و اسلام زن را تا حدی ارتقاء می‌دهد که او بتواند مقام انسانی خود را در جامعه بازبیاورد و از حد شیء بودن بیرون بیاید و متناسب با چنین رشدی می‌تواند در ساختمان حکومت اسلامی مسؤولیت‌هایی به عهده بگیرد (پژوهشگران: 1376، 67). ما نمی‌توانیم و اسلام نمی‌خواهد که زن به‌عنوان یک شیء و یک عروسک در دست می‌باشد. اسلام می‌خواهد شخصیت زن را حفظ کند و از او انسانی جدی و کارآمد بسازد. ما هرگز اجازه نمی‌دهیم که زنان فقط شیء برای مردان و آلت هوسرانی باشند (همان: 200) در جمهوری اسلامی

^۱ پیام به نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مردم ایران، ۱۳۶۸/۱۰/۱۸.

^۲ بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۱/۱۲/۱۳.

^۳ (صحیفه امام، ج 4، ص 364)

زنان آزاد خواهند بود، در تحصیل هم آزاد خواهند، در کارهای دیگر هم آزاد خواهند بود»^۱ «اسلام با آزادی زن نه تنها موافق است بلکه خود پایه‌گذار آزادی زن در تمام ابعاد وجودی زن است»^۲.

ج- ۱- ۵ - وجود احزاب و سازمان‌های غیردولتی

مقوله‌ی حزب یکی از دغدغه‌های همیشگی آیت‌الله خامنه‌ای بوده است.^۳ در یک تقسیم‌بندی نانوشته، ایشان در سلک علمایی قرار می‌گیرند که وجود احزاب گوناگون در فضای سیاسی کشور را بر اساس موازین قانون اساسی و در چارچوب آن به رسمیت می‌شناسد^۴ آیت‌الله خامنه‌ای، دیدگاه حزبی ویژه‌ای هم برای سازمان‌دهی نیروهای انقلابی برای فعالیت در عرصه‌های گوناگون کشور دارند؛ دیدگاهی که بر اساس آن، حزب «عبارت است از یک تشکیلاتی که نقش راهنمایی و هدایت آحاد مردم را به سمت یک آرمان‌هایی ایفاء می‌کند.^۵ همچنان کار حزبی را یکی از ضرورت‌ها می‌دانند؛ به‌ویژه نیروهایی که دل درگرو اهداف انقلاب دارند برای تحقق این اهداف قطعاً باید به کوشش‌های صحیح حزبی روی بیاورند.^۶ آیت‌الله خامنه‌ای، حزب مطلوب، این‌گونه به وجود می‌آید که «مجموعه‌ای از صاحبان فکر سیاسی یا اعتقادی و یا ایمانی می‌نشینند و تشکلی درست می‌کنند و میان خودشان و آحاد مردم کانال‌کشی می‌کنند و مردمی را با خودشان همراه می‌کنند، تا فکر خود را

^۱ منبع: سید روح‌الله خمینی، مصاحبه با هفته‌نامه انگلیسی گاردین، نوفل لوشاتو ۱۶ نوامبر

^۲ صحیفه نور، ج ۴، ص ۱۹۲.

^۳ به طور اجمال بگویم ما با تحزب مطلقاً مخالف نیستیم. این که خیال کنند ما با حزب و تحزب

مخالفیم، نه، اینطور نیست.» بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۲۴/۷/۱۳۹۰

^۴ حالا این که ما با احزاب مخالف و موافق چگونه رفتار کنیم؛ آزاد باشند، نباشند؛ اینها بحث‌های دیگری است که عرض کردم مرجعش قانون است.» بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با مدیران

مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی، ۰۴/۱۲/۱۳۷۷

^۵ بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۲۴/۷/۱۳۹۰

^۶ جامعه‌ی ما، یک جامعه‌ی بی‌حزب است. البته از جهاتی حُسن است؛ ولی عیب هم دارد. وجود حزب در یک جامعه، باعث می‌شود که خلأهای ذهنی عده‌یی از مردم پر شود.» بیانات در دیدار

با مدیران و مسؤولان بخش‌های خبری صدا و سیما، ۲۱/۱۲/۱۳۶۹

به آن‌ها برسانند.^۱

ج-2- نظام سیاسی کارآمد

یکی از نتایج نظریه پیشرفت سیاسی نظام سیاسی کارآمد است، نظر لغوی، کلمه کارآمدی معادل واژه لاتین افکتیونس (effectiveness) می‌باشد و در متون انگلیسی با این تعبیر از آن بحث می‌کنند. این اصطلاح در زبان فارسی به تأثیر، سودمندی، اثربخشی، کار آیی و فایده ترجمه شده است (جعفری، 1377: 1:23). اصطلاح کارآمدی بیشتر در سه قلمرو مدیریت، اقتصاد و سیاست کاربرد دارد. در فرهنگ علوم سیاسی این اصطلاح به اثربخشی، تأثیر، توانایی نفوذ، کفایت، قابلیت و لیاقت معنا شده است. در تعریف دیگری کارآمدی با کار آیی مترادف گرفته شده و این گونه تعریف گردیده است: قابلیت و توانایی رسیدن به هدف‌های تعیین شده و مشخص. سنجش مقدار کار آیی از طریق مقایسه مقدار استاندارد باهدف یا مقدار کیفیتی که عملاً به دست آمده است انجام می‌شود (آقا بخشی، 1379: 446). در فرهنگ اقتصادی، کارآمدی و کار آیی، مترادف گرفته شده و چنین تعریف گردیده است: استفاده مطلوب از منابع یا عوامل تولید یا قابلیت و توانایی رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده است. نظام سیاسی کارآمد به نظامی گفته می‌شود که بتواند بهترین عملکرد در حوزه سیاست ورزی و مدیریت حکومت به کار گرفته باشد، حکمرانی خوب، مشروط به خروجی خوب و مستمر برای مردم یا کارآمدی است. در حکمرانی خوب، هدف حکومت به حداکثر رساندن رفاه عمومی، جلب رضایت مادی و معنوی شهروندان و حمایت از حقوق بنیادین شهروندان است. هر حکومتی که موفق به تحقق این اهداف شود آن حکومت کارا و اثربخش تلقی خواهد شد. کارایی و اثربخشی به توانایی حکومت در قانون‌گذاری، قضاوت و تصمیمات مدیریتی در باب عدالت و قانونمندی متکی است، علاوه به رایین چگونگی ارائه خدمات عمومی به همگان، نشان‌دهنده صلاحیت و شایستگی کارگزاران است. فلسفه وجودی دولت در نظام اسلامی، تبدیل حرف‌های خوب به اقدامات خوب و اعمال صالح است؛ و برای تحقق این مهم، باید دولت را دولت کار و عمل قرار داد» (خامنه‌ای، 1384/4/6).

مقوله کارآمدی نظام بسیار اساسی است تا آنجا که ایشان کارآمدی مسئولان نظام را شرط

¹ بیانات بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی،

مشروعیت آن‌ها می‌داند و بین مشروعیت و کارآمدی پیوند برقرار می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار نمایندگان مجلس خبرگان، مشروعیت همه مسئولان کشور را به کارآمدی آنان در انجام دادن وظایف قانونی وابسته دانستند و تأکید می‌کنند: «ضمن استقامت کامل در اهداف و مبانی با اصلاح، تغییر و تکامل روش‌ها، حرکت به سوی اهداف پیش‌بینی شده را با عزمی راسخ ادامه می‌دهیم ... از هیچ‌کس انتظار معجزه نمی‌رود اما در عملکرد همه مسئولان باید کارآمدی و نشانه‌های موفقیت در انجام دادن وظایف محوله، آشکار و ملموس باشد» (آیت‌الله خامنه‌ای، 1383/6/31).

ج-2-1- عدالت محوری

بهترین میزان برای سنجش موفقیت یک حکومت، میزان بهره‌وری و رویکرد حکومت به عدالت است. بدین معنا که یک حکومت چگونه استحقاق‌ها را در همه امور رعایت و می‌کند و تبعیض‌ها را می‌زداید و در آنجا که باید مساوات را پاس بدارد، به‌خوبی از آن پاسداری می‌کند و آنجا که صلاحیت و استحقاق، موجب تفاوت و امتیاز می‌شود، حقوق متناسب با هر فرد را رعایت می‌کند و امکان رشد و شکوفایی استعداد همگان را به‌طور مساوی فراهم می‌سازد تا هرکس به میزان استعداد و توانایی خود از امکانات متناسب با استعداد و تلاش خویش بهره‌مند شود و حق هرکس به‌دوراز تبعیض و آن‌گونه که هست، به او داده شود و هرکس و هر چیز در جای خود قرار گیرد و به هیچ‌کس و هیچ‌چیز ستم نشود.

ج-2-2- قانون‌گرایی

شاید بتوان معروف‌ترین و کامل‌ترین بیان مدرن از مفهوم حاکمیت قانون را مفهوم تبیین شده به‌وسیله دایسی^۱ دانست. از نظر دایسی سه تعریف کلاسیک از حاکمیت قانون وجود دارد که عبارت‌اند از: 1- حکومت باید مطابق قواعد عام عمل کند؛ 2- همه شهروندان در برابر قانون برابرند و 3- اصول بنیادین قانون اساسی نتیجه تصمیمات قضایی مربوط به حقوق فردی بر مبنای قانون عرفی است (قانون اساسی محصول قانون عرفی - سرزمینی است) " (دایسی، ۱۹۲۷: ۸۹). برقراری نظام حکمرانی خوب نیازمند چهارچوب‌های قانونی عادلانه و منصفی است که از ویژگی بی‌طرفانه برخوردار است، در این چهارچوب باید از حقوق کلیه افراد خصوصاً حقوق محرومان محافظت به عمل آید. اجرای این‌گونه قوانین در یک فضای بی‌طرفانه و مبتنی بر انعطاف، نیازمند دستگاه قضایی مستقل و نیروی پلیس بی‌طرف و عاری از فساد است، این‌که تا چه میزان قوانین در یک جامعه واقعی هستند و می‌توان به اجرای آن‌ها اطمینان داشت با این شاخص ارزیابی می‌شود.

ج-2-3- شایسته‌سالاری

شایسته‌گزینی؛ گزینش باید بر طبق معیارها و صلاحیت‌ها باشد، این در اسلام خودش یک اصل است. تمام این تغییرها و تبدیل‌هایی که در اسلام وجود دارد، بر اساس این است. ^۱ «شایسته‌سالاری»، «نظارت بر عملکرد زیرمجموعه» و «تلاش بی‌وقفه برای این خدمات»، ویژگی حکومت کارآمد است. ^۲ ثبات تشکیلات، زمان‌بندی و اجرایی کردن برنامه تدوین‌شده، پرورش عناصر کارآمد و مؤمن، سپردن سررشته‌های اساسی به افراد شایسته و کاردان، اهتمام به مبارزه با فساد، بادی مورد توجه باشد ^۳

ج-2-4- نظارت‌پذیری حکومت و کارگزاران حکومتی

یکی از شاخص‌های دموکراسی و حکمرانی خوب، سطح بالای نظارت‌پذیری است و بین نظارت‌پذیری و اصلاح، پویایی و کارآمدی هر نظام ارتباط و پیوند مستقیمی وجود دارد. ایجاد، نهادینه‌سازی و استمرار نظام توازن و کنترل از شاخص‌های مهم حکمرانی خوب است. در دنیای پیچیده امروز، هیچ نظامی نمی‌تواند بی‌توجه به نظارت باشد اما سطح نظارت‌پذیری از نظامی به‌نظام دیگر متفاوت است؛ هرچه نظارت‌پذیری بیشتر باشد، اصلاحات و رفع خطاها بیشتر می‌شود و نظام می‌تواند مقتدرانه و با کارآمدی و پاسخگویی بیشتر به‌پیش رود.

دال: پیامد پیشرفت سیاسی: حیات طیبه و دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای رسیدن به تمدن نوین اسلامی را بزرگ‌ترین هدف دنیای اسلام دانسته است ^۴ که در چارچوب رسیدن به حیات طیبه معنا می‌یابد، حیات طیبه یعنی زندگی گوارا، ^۵ زندگی شایسته، ^۶ زندگی روحانی و معنوی، ^۷ یعنی احساس کند و ببیند که دنیا و آخرت او بر طبق مصلحت او به‌پیش می‌رود و زندگی گوارا وقتی است که رفاه مادی با عدالت، معنویت و اخلاق همراه شود و این را

^۱ (۲۴/۰۷/۱۳۹۰) بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه».

^۲ (۰۶/۱۳۸۵/۱۳۸۵) بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت

^۳ (۲۲/۰۵/۱۳۸۳) انتصاب مجدد آیت‌الله هاشمی شاهرودی به ریاست قوه قضائیه

^۴ (همایش بیداری اسلامی، سالن سران، ۱۳۹۳، همراه با تلخیص و تشریح).

^۵ بیانات در جمع مردم مشهد، ۱۳۸۳/۱/۲.

^۶ بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم (روز بیست و نهم ماه مبارک رمضان)، ۱۳۷۰/۱/۲۶.

^۷ همان.

فقط ادیان الهی می‌توانند برای بشر است نظام و حیاتی طیبه است که همه‌ی خیرات موردعلاقه انسان در آن وجود دارد؛ هم رفاه مادی و امنیت اجتماعی و روحی تأمین می‌شود، و هم صفای معنوی و دانش و بینش و تحقیق و تعبد و خلوص و توجه به خدا مشاهده می‌شود.^۱ برخی از مستندات که آیت‌الله خامنه‌ای برای رسیدن به حیات طیبه به آن استناد می‌کنند شامل: جامع خیر دنیا و آخرت؛ «فعند الله ثواب الدنيا والاخرة»^۲، حیات ماندنی؛ «و ما عندالله خیر و ابقى»^۳، زندگی نامحدود؛ «و إن من شیء إلا عندنا خزائنه»^۴، اخلاق خوب؛ «لا عیش اهنا من حسن الخلق»^۵، جایگاه راستی؛ «فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر»^۶، ساده زیستی و قناعت؛ «اطیب العیش القناعة»^۷، عبودیت؛ «و من عنده لا یتکبرون عن عبادته ولا یتحسرون»^۸، نصرت الهی؛ «و ما النصر إلا من عندالله»^۹، رحمت خاص؛ «آیتناه رحمه من عندنا»^{۱۰}، شهود و لقای الهی؛ «فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً ولا یشرك بعبادة ربه أحدا»^{۱۱}، شادی و آرامش درونی؛ «ألا إن أولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون الذین آمنوا و كانوا یتقون»^{۱۲}، شعور و بینش برتر؛ «یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و آمنوا

^۱ بیانات در تاریخ، در مراسم بیعت ائمه ی جمعه،.... اقشار مختلف مردم و خانواده های معظم شهدای استان های یزد و کهکیلویه و بویراحمد، ۱۱/۴/۱۳۶۸.

^۲ نساء: ۱۳۴.

^۳ شوری: ۳۶.

^۴ حجر: ۲۱.

^۵ شیخ الصدوق؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۵۶۰/آمدی؛ غررالحکم، ح ۴۲۶۳.

^۶ قمر: ۵۵.

^۷ محمد محمدی ری شهری؛ میزان الحکمة؛ ج ۳، ص ۲۲۱۶/آمدی؛ غررالحکم، ح ۳۳۹۷/۲۹۶۴.

^۸ انبیاء: ۱۹.

^۹ آل عمران: ۱۲۶.

^{۱۰} کهف: ۶۵.

^{۱۱} کهف: ۱۱۰.

^{۱۲} یونس: ۶۳-۶۲.

برسوله یؤتکم کفیلین من رحمته و يجعل لکم نورا تمشون به»^۱، زندگی عاقلانه و دین مدارانه؛ «لا حیاة الا بالدين»^۲ و «عدم العقل عدم الحیاة»^۳، زندگی عالمانه و حکیمانه؛ «العلم حیاة الاسلام وعماد الايمان»^۴، تدبیر و آینده‌نگری؛ «قوام العیش حسن التقدير وملاکه حسن التدبیر»^۵، پندگیری؛ «المواعظ حیاة القلوب»^۶، سازگاری با مردم؛ «سلامة العیش فی المداراة»^۷، برخورداری مادی و معنوی؛ «قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده والطیبات من الرزق قل هي للذین آمنوا فی الحیاة الدنیا خالصة یوم القيامة کذلک نفصل الآیات لقوم یعلمون»^۸، خیررسانی به مردم؛ «احسن الناس عیاشا من عاش الناس فی فضله»^۹.

د: موانع تحقق پیشرفت سیاسی

تحقق پیشرفت سیاسی با موانع ساختاری و رفتاری روبه رو بوده است.

د-1- ساختاری

موانع ساختاری به موانعی گفته می‌شود که در ساخت نظام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه حاکم است و دارای سابقه تاریخی است، آیت‌الله خامنه‌ای موانع ساختاری پیشرفت سیاسی در ایران در اثر سیاست دولت‌های مستکبر از جمله وابستگی، ذلت سیاسی، فلاکت و فقر اقتصادی، سقوط فضیلت و اخلاق و عقب‌ماندگی خجالت‌آور علمی^{۱۰} و موانع درونی، ضعفهای فکری، ضعفهای عقلانی،

^۱ حدید: ۲۸.

^۲ محمد محمدی ری شهری؛ میزان الحکمه، ج ۱، ص ۷۱۰، (در کلیه ارجاع‌ها به کتاب میزان الحکمه، دوره چهار جلدی آن ملاک است).

^۳ آمدی؛ غررالحکم، ح ۳۷۸۵.

^۴ همان.

^۵ همان، ح ۶۸۰۷.

^۶ محمد محمدی ری شهری؛ میزان الحکمه، ج ۴، ص ۳۵۷۶.

^۷ آمدی؛ غرر الحکم، ح ۵۶۰۷.

^۸ اعراف: ۳۲.

^۹ آمدی؛ غررالحکم، ح ۳۶۳۶/۳۰۵۸.

^{۱۰} همایش بیداری اسلامی، سالن سران، 1393، همراه با تلخیص و تشریح

راحت‌طلبی، آسان‌گرایی، آسان‌پنداری و.. دانسته‌اند.^۱

د-2- رفتاری

موانع درونی پیشرفت سیاسی در ایران شامل عملکرد مسئولین و مردم می‌شود، عدم اهتمام برخی از مسئولین به همه آرمانهای انقلاب، دنیاطلبی، عاقبت‌سنجی، دنیاگرایی و ... از این موارد است.^۲

نتیجه‌گیری:

یکی از دل‌مشغولی‌های عمده کارگزاران هر حکومتی پیشرفت و بهبود حکمرانی در حوزه اجتماع و سیاست است، در طول چند قرن گذشته مکاتب گوناگون سعی کرده‌اند با توجه به مبانی اندیشه‌ای و شرایط سیاسی و اجتماعی خود به آن پاسخ داده و راهبردهایی برای رسیدن به آن تعیین نمایند. ایران در طول دو سده گذشته که در مسیر پیشرفت قرار گرفته و دارای تجربیاتی موفق و ناموفق در این عرصه بوده است. بعد از انقلاب اسلامی ایران سعی شد که برنامه‌های پیشرفت برخلاف گذشته غیر تجویزی و برآمده از نیازها، آرمان‌های انقلاب اسلامی و منافع ملی تدوین گردد. پیشرفت ناظر بر اهدافی است که تحقق آن می‌تواند به کاهش شکاف میان نهادهای سیاسی با سایر نهادها در اقتصاد و جامعه منجر شود و از این طریق راه ترقی، پیشرفت و رفاه همگانی هموار شد. این امر به دگرذیسی و پیوستگی هرچه بیشتر نهادهای دولتی و اجتماعی یاری می‌رساند. پیشرفت می‌تواند به پر کردن شکاف‌های منطقه‌ای، مذهبی، کاستی، زبانی و به افزایش ظرفیت نظام برای پاسخگویی مناسب‌تر نسبت به تقاضاهای فزاینده جامعه یاری رساند. پیشرفت سیاسی نیازمند توجه به الگوهای بومی و مبتنی بر شرایط جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی هر کشوری است. عدم پیشرفت سیاسی در ایران شامل موانع تاریخی، ساختاری ساختار قدرت سیاسی - شکاف‌ها و چندپارگی‌های اجتماعی و فرهنگی (سنت و تجدد) و فرهنگ سیاسی به‌ویژه فرهنگ سیاسی گروه حاکمه، ضعف جامعه مدنی و حاکمیت دولت تحصیلدار و ... بوده است. مسئله اصلی در این پژوهش استنتاج نظریه پیشرفت سیاسی براساس آرا و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و ارائه الگوی عملی پیشرفت سیاسی است، از این رو پژوهش حاضر سعی دارد بر اساس نظریه داده بنیاد و روش استنتاجی به

¹ ۰۶/۰۸/۱۳۸۳

² ۰۶/۰۸/۱۳۸۳ ش

واکاوی قانون اساسی، اندیشه رهبران انقلاب به‌خصوص آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته و به ترسیم و تبیین نظریه پیشرفت سیاسی پردازد و ضمن بررسی مبانی پیشرفت سیاسی، مؤلفه‌های پیشرفت سیاسی را تبیین نموده و با ارائه الگو، موانع تحقق آن را مشخص نماید.

در قالب چارچوب نظریه گزند تئوری پردازد و از روش استنباطی برای توصیف؛ تبیین و تحلیل داده‌ها، بازشناسی و بازسازی مجموعه متون مکتوب و گفتارهای شفاهی بهره‌گیرد. روش استنباطی روشی تفسیری، معنا‌گاو، هرمنوتیکی، جامع‌نگر است که به متن، زمینه‌ها و قصد اندیشمند توجه داشته است. روش استنباطی از نوآوری‌های علمی سید محمدباقر صدر در تفسیر قرآن بوده است.

آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان نظریه‌پرداز، رهبر حکومت اسلامی و مفسر اصلی قانون اساسی موردتوجه و تأکید است، تبیین و پردازش مبانی، مؤلفه‌ها و موانع پیشرفت سیاسی از نگاه ایشان با توجه به پشتوانه علمی و تجربه سیاسی‌شان می‌تواند بسیاری از خلأ موجود در حوزه پیشرفت سیاسی را پر نماید.

هرچند در ادبیات سیاسی و علمی پیشرفت شامل بهبود وضعیت اقتصادی است و توسعه همه‌جانبه است و دارای ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و... است؛ اما پیشرفت سیاسی از واژگان ابداعی آیت‌الله خامنه‌ای است. آیت‌الله خامنه‌ای پیشرفت را معنای کامل‌تر از توسعه دانسته است، زیرا توسعه تنها به رشد و گسترش اشاره دارد، ولی پیشرفت مفاهیم و متغیرهای گوناگونی را در برمی‌گیرد. آیت‌الله خامنه‌ای دیدگاه سیستمی به پیشرفت سیاسی دارند به عبارتی لازمه دستیابی به پیشرفت سیاسی تلاش برای تحقق پیشرفت در سایر حوزه‌ها است. وی پیشرفت را پدیده‌ای فراگیر، همه‌جانبه، ذوابعد دانسته است، پیشرفت در وحدت و انسجام ملی، پیشرفت در رفاه عمومی، پیشرفت در درک سیاسی، قدرت تحلیل سیاسی، مسئولیت‌پذیری، عزم و اراده ملی است.

نظریه پیشرفت سیاسی فرایندی ناظر بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس مبانی معرفت‌شناختانه و زمینه‌های سیاسی و اجتماعی در طول تحقق یک فرایند بلندمدت مبتنی بر گفت‌وگو، مدیریت مکتب، فرهنگ و هویت و عقلانیت است که منتج به نظام سیاسی کارآمد و ایجاد یک جامعه تحول می‌شود، نظام سیاسی کارآمد مبتنی بر عدالت محوری، شایسته‌سالاری، پاسخگویی و نظارت و جامعه تحول‌خواه مبتنی بر آزادی و برابری سیاسی و اجتماعی، اعتقادی، و وجود احزاب، و سازمان‌های غیردولتی، معنویت و اخلاق محوری است؛ موانع تحقق پیشرفت سیاسی به دودسته ساختاری و رفتاری تقسیم می‌شود، هدف پیشرفت سیاسی دستیابی به تمدن نوین اسلامی است.

آیت‌الله خامنه‌ای رسیدن به تمدن نوین اسلامی را بزرگ‌ترین هدف دنیای اسلام دانسته است که در

چارچوب رسیدن به حیات طیبه معنا می‌یابد، حیات طیبه یعنی زندگی گوارا، زندگی شایسته، زندگی روحانی و معنوی، یعنی احساس کند و ببیند که دنیا و آخرت او بر طبق مصلحت او به پیش می‌رود و زندگی گوارا وقتی است که رفاه مادی با عدالت، معنویت و اخلاق همراه شود و این را فقط ادیان الهی می‌توانند برای بشر است نظام و حیاتی طیبه است که همه‌ی خیرات موردعلاقه انسان در آن وجود دارد؛ هم رفاه مادی و امنیت اجتماعی و روحی تأمین می‌شود، و هم صفای معنوی و دانش و بینش و تحقیق و تعبد و خلوص و توجه به خدا مشاهده می‌شود. موانع تحقق پشرفت سیاسی شامل دو عامل ساختاری و رفتاری می‌شود.

موانع ساختاری به موانعی گفته می‌شود که در ساخت نظام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامه حاکم است و دارای سابقه تاریخی است، آیت‌الله خامنه‌ای موانع ساختاری پیشرفت سیاسی در ایران در اثر سیاست دولت‌های مستکبر از جمله وابستگی، ذلت سیاسی، فلاکت و فقر اقتصادی، سقوط فضیلت و اخلاق و عقب‌ماندگی خجالت‌آور علم‌یو موانع درونی، ضعف‌های فکری، ضعف‌های عقلانی، راحت‌طلبی، آسان‌گرایی، آسان‌پنداری و.. دانسته‌اند. موانع رفتاری شامل عملکرد مسئولین و مردم می‌شود، عدم اهتمام برخی از مسئولین به همه آرمانهای انقلاب، دنیاطلبی، عاقبت‌سنجی، دنیاگرایی و ... از این موارد است.

کتابنامه:

1. قرآن کریم
2. آقا بخشی، علب (1374) فرهنگ علوم سیاسی، تهران انتشاران فرهنگی
3. امام خمینی، روح‌الله. (1361). صحیفه نور، مرکز انقلاب اسلامی.
4. امام خمینی، روح‌الله. (1376). تفسیر سوره حمد، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
5. امام خمینی، روح‌الله. (1381). شرح حدیث عقل و جنود، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی.
6. آیت‌الله خامنه‌ای، سایت خامنه‌ای. آی آر www.khamenei.ir
7. جعفری، محمدرضا، (1377). فرهنگ، تهران، نشر نو،
8. داستانی بیرکی، علی (1381) مروری بر اندیشه سیاسی - اجتماعی امام خمین، ی تهران: نشر عروج.
9. ربانی، علی (1395) مردم سالاری دینی از منظر امام خمینی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

10. شیخ الصدوق؛ بی تا علل الشرایع بی جا
11. عمید زنجانی، عباس علی. (1384). انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن. تهران: انتشارات طوبا.
12. فراست خواه، مسعود. (1398) روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه بر پایه تهران: انتشارات آگاه.
13. فلیک، آوه (1382). درآمدی بر تحقیق کیفی مترجم: هدی جلیلی، چاپ پنجم، تهران: نشر نی.
14. محمدی ری شهری محمد؛ (1438) میزان الحکمه، ج ۱، قم، انتشارات دارلحدیث
15. مستظر قائم، مهدی (1381) آزاد یهای شخصی و فکر، ی تهران :ستاد بزرگداشت یکصدمین سال میلاد امام
16. میر احمدی، منصور (1388) آزادی و ولایت در فقه سیاسی معاصر شیعه . فصلنامه علوم سیاسی، شماره 3
17. میلاتی، محسن. (1383). شکل‌گیری انقلاب اسلامی از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی. ترجمه مجتبی عطار زاده. تهران: انتشارات، گام نو.
18. واعظی، احمد. (1388). ابعاد معرفت‌شناختی فلسفه سیاسی اسلام. نشریه علوم سیاسی، شماره 48.

منابع لاتین:

19. Oxford advanced learners dictionary 2005.
20. Plano .Roy. Olton. Jack.(1982) The international relations dictinary.western Michigan p.